

آمادگی سازمان یافته پیش از بحران تاب آوری پایدار

دسترسی به خدمات سلامت
روان در بحران ها و شرایط
اضطراری؛ یک اولویت همگانی

جمهوری اسلامی ایران
وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی

شعار و روز شمار هفته ملی سلامت روان دسترسی به خدمات سلامت روان در بحران‌ها و شرایط اضطراری؛ یک اولویت همگانی

ACCESS TO SERVICES - MENTAL HEALTH IN CATASTROPHES AND EMERGENCIES

۱۹ تا ۲۵ مهر ۱۴۰۴

روز شمار هفته

آمادگی سازمان یافته پیش از بحران، تاب‌آوری پایدار

۱۹ مهر: شنبه

همکاری بین بخشی، کلید مدیریت بحران

۲۰ مهر: یکشنبه

سواد سلامت روان و روایت رسانه در بحران

۲۱ مهر: دوشنبه

با کارشناس سلامت روان، از تجربه بحران تا افق التیام

۲۲ مهر: سه‌شنبه

دسترسی به خدمات سلامت روانی - اجتماعی جامعه نگر در بحران

۲۳ مهر: چهارشنبه

حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر در بحران

۲۴ مهر: پنجشنبه

خانواده، پناهگاه امن در بحران

۲۵ مهر: جمعه

معاونت بهداشت
دفتر آموزش
وارتقای سلامت

معاونت بهداشت
دفتر سلامت روانی
اجتماعی و اعتیاد

الحمد لله الرحمن الرحيم

جمع آوری و ویرایش:

دکتر محمدرضا شالبافان

(متخصص روانپزشکی، مدیرکل دفتر سلامت روانی، اجتماعی و اعتیاد وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی)

دکتر شیما پیشگاهی

(متخصص روانپزشکی، کارشناس دفتر سلامت روانی، اجتماعی و اعتیاد وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی)

دکتر حمیدرضا فتاحی

(دکترای حرفه ای و دکترای مطالعات اعتیاد، معاون دفتر سلامت روانی، اجتماعی و اعتیاد وزارت بهداشت)

معصومه میرگلویی

مرضیه شعبانی چپی

دکتر محمدرضا غفارزاده رزاقی

(دکتری تخصصی روانشناسی بالینی، مدیر سلامت روانی، اجتماعی و اعتیاد، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی)

آمادگی سازمان یافته پیش از بحران تاب آوری پایدار

در دنیای امروز که سازمان ها و جوامع با انواع بحران از جمله بحران های طبیعی، بحران های اقتصادی، بحران های فناوری و سایر تهدیدات مواجه هستند، تاب آوری به عنوان توانایی مقابله و بازیابی پس از بحران اهمیت ویژه ای یافته است. یکی از مهم ترین پیش نیازهای تحقق تاب آوری پایدار، آمادگی سازمان یافته پیش از بحران است که با فراهم آوردن زیر ساخت ها، منابع و برنامه های در دسترس، امکان پاسخگویی سریع و موثر به بحران را فراهم می کند.

بحران یک واقعیت اجتناب ناپذیر در زندگی فردی و اجتماعی می باشد که خود میزبان تهدیدها و فرصت هایی با شدت، انواع و گستره های متنوعی است.

معمولاً در زمان بحران، نظام های اجتماعی و سیاسی هر کشور تحت تأثیر قرار گرفته و مدیران، مسئولین و افراد جامعه را در شرایط دشوار و پرمخاطره ای قرار می دهد. به همین منظور به نظر می رسد شناخت بحران و شرایطی که در اثر آن به وجود می آید در مدیریت بحران و سازمان دهی پیش از بحران از اهمیت بالایی برخوردار است.

بحران یک شرایط ویژه و حادثه ای است که می تواند بدون اطلاع قبلی و بر اثر وقایع طبیعی و یا عملکرد انسانی به وجود آمده و خسارت شدیدی را به جامعه، خانواده ها و افراد وارد نموده که مداخله و مقابله در این شرایط نیاز به اقدامات خاص، ویژه و همه جانبه در سطوح مختلف دارد.

با توجه به مطالبی که در بالا اشاره شده، با در نظر گرفتن اسناد بالادستی (برنامه ملی بازتوانی روانی، اجتماعی) و پژوهش های متعدد بین المللی و کشوری، مرحله پیش از بحران یکی از مهم ترین مراحل در اقدامات اجرایی و فنی می باشد که با تعیین مسئول کشوری، استانی و منطقه ای، تشکیل کمیته های علمی مشورتی، تامین و تدارک لازم به منظور تأمین حمایت های روانی، اجتماعی در حوادث غیر مترقبه، هماهنگی های اجرایی جهت اعزام سریع تیم های تخصصی به مناطق حادثه دیده، حمایت یابی برای تامین بودجه و نیروی انسانی ضروری، آموزش های عمومی، آموزش های تخصصی برای گروه های مختلف، شرایط و مقتضیات برنامه، تامین و برنامه ریزی های لازم انجام می گردد. در جمع بندی برای تعریف بحران، بحران رویداد یا موقعیتی است که در آن امکانات و منابع معمولی فرد برای تحمل و سازگاری با شرایط کافی نیست و موجب بروز واکنش های عاطفی و رفتاری مختلف می شود. به عبارتی دیگر، بحران واکنش طبیعی به یک حادثه غیر طبیعی می باشد.

مدیریت بحران یک فرایند چهارگانه است که شامل مراحل پیشگیری، آمادگی، مقابله و بازسازی می باشد که هر کدام در زمان خود فرایند و برنامه های مرتبط را داشته و از اهمیت خاصی برخوردار می باشد.

در مرحله پیشگیری تلاش می شود با اقداماتی مانند اتخاذ تدابیر قانونی و عملیاتی جلوی وقوع اتفاق یا بحران گرفته شده و آمادگی های لازم تامین می گردد تا با این اقدامات به صورت مستقیم از وقوع مخاطرات، پیشگیری نموده و در صورت وقوع، اثرات و مخاطرات منفی در ابعاد مختلف آن را به حداقل رسانده و مدیریت مطلوب صورت گیرد.

در فاز پیش از بحران ، تمرکز برنامه ها بر پیشگیری بوده که معمولاً بر سه فعالیت تأکید دارد:

۱- شناسایی و ارزیابی مخاطرات: در این وضعیت تلاش برای شناسایی و ارزیابی دقیق مخاطرات احتمالی انجام می گردد.

۲- برنامه ریزی و تدوین برنامه و طرح های متنوع پیشگیری: در این قست معمولاً تدوین و اجرای طرح های آموزش عمومی، مقاوم سازی سازه ها و ایجاد سیستم های هشدار اولیه از مشخصه اصلی فعالیت های این مورد می باشد.

۳- کاهش آسیب پذیری و افزایش تاب آوری: شناسایی نقاط آسیب پذیر و مقاوم سازی آن ها برای کاهش احتمال بروز خسارات و تلفات، آموزش های عمومی و تخصصی، تامین تیم ها و زیر ساخت های فنی، اجرایی و اداری را می توان از فعالیت های شاخص در این عنوان مطرح نمود.

آمادگی سازمان یافته پیش از بحران Organized Preparedness در مجموع، اقدامات و فرایندهایی می باشد که سازمان ها باید قبل از بروز بحران ها یا حوادث غیرمنتظره به منظور کاهش تاثیرات منفی و افزایش توان مقابله با بحران ها انجام دهند. فرایندی سیستماتیک که شامل شناسایی مخاطرات، تحلیل ریسک، برنامه ریزی عملیاتی، آموزش، تمرین و تامین منابع لازم برای مقابله با بحران ها پیش از وقوع آن ها

می باشد. در کل این آمادگی به سازمان اجازه می دهد تا بتواند در مواجهه با بحران، واکنش سریع، موثر و هماهنگ داشته باشند. این برنامه ریزی ها می تواند شامل برنامه ریزی، آموزش، تمرینات و تجهیزاتی باشد که به سازمان کمک می کند تا در مواجهه با شرایط بحرانی عملکرد بهتری داشته باشد. این آمادگی می تواند در سطوح متفاوتی از جمله مدیریت، نیروی انسانی، منابع مالی، ارتباطات و تجهیزات انجام گردد. ارکان اصلی آمادگی سازمان یافته پیش از بحران را می توان به شرح ذیل تقسیم بندی نمود:

۱- برنامه ریزی بحران:

Crisis Management Planning

تدوین و اجرای یک برنامه جامع مدیریت بحران که شامل تهدیدات، نقش ها و مسئولیت ها و شیوه های پاسخگویی به بحران ها باشد.

۲- آموزش و توانمندسازی :

Training and Empowerment

آموزش کارکنان و مدیران برای مواجهه با بحران ها از طریق شبیه سازی های بحران، دوره های آموزشی و کارگاه های تخصصی.

۳- تجهیزات و منابع :

Resources and Equipment

فراهم آوردن منابع و تجهیزات ضروری برای مقابله با بحران مانند سیستم های ارتباطی اضطراری، ابزارهای پزشکی، تاسیسات پشتیبانی.

۴- آزمون ها و تمرینات

Drills and Simulation

برگزاری تمرینات منظم برای تیم های بحران که می تواند شامل

شبیه سازی های بلایای طبیعی، حملات سایبری، بحران های انسان ساز و یا بحران های دیگر باشد.

۵- اطلاع رسانی و ارتباطات:

Communication

ایجاد سیستم های موثر برای اطلاع رسانی سریع و موثر در زمان بحران، هم برای کارکنان داخل سازمان و هم برای ارتباط با ذینفعان بیرونی.

۶- پایش و ارزشیابی مستمر:

Continuous Monitoring and Evaluation

بررسی و ارزیابی مستمر تهدیدات بالقوه و به روز نگه داشتن برنامه ها و فرایندها بر اساس تغییرات محیطی و نیازهای سازمان. ایجاد آمادگی در سازمان ها موجب می گردد که سازمان ها نه تنها در مواجهه با بحران ها واکنش سریع تر و استاندارد داشته باشند، بلکه توانایی بازگشت به شرایط عادی را نیز سریع تر و با حداقل آسیب های ممکن داشته باشند.

آمادگی سازمان یافته پیش از بحران به عنوان یکی از عوامل کلیدی و پیش نیازهای تاب آوری پایدار در سازمان ها مطرح می گردد.

آمادگی سازمان یافته، زیر بنای تاب آوری پایدار می باشد. بدون آمادگی، سازمان ها در مواجهه با بحران ها دچار سردرگمی، ناکارآمدی و خسارت های گسترده ای می شوند که بازایی و پایداری بلند مدت را دشوار می کند. آمادگی باعث می شود که تاب آوری، از یک واکنش صرف به بحران، به یک روند مستمر و سیستماتیک تبدیل شود.

شواهد پژوهشی و تحقیقات مختلف نشان می دهند که سازمان هایی که برنامه های آمادگی منظم، آموزش های مداوم و منابع

کافی دارند، نه تنها سریع ترین بحران ها را مدیریت می کنند، بلکه در بلند مدت عملکرد پایدارتری دارند. به عنوان نمونه، مطالعه ای که در سال ۲۰۲۰ در حوزه تاب آوری سازمانی انجام شده، نشان می دهد که سطح آمادگی پیش از بحران به طور مستقیم با سرعت بازیابی و پایداری عملکرد سازمان در بحران های اقتصادی و زیست محیطی مرتبط می باشد. یکی از مسائلی که باید در آمادگی سازمان یافته پیش از بحران به آن توجه ویژه داشته باشیم، موضوع تاب آوری پایدار Resilient Sustainability می باشد که در ادامه در این خصوص توضیحاتی خواهیم داشت.

تاب آوری پایدار، مفهومی است که به توانمندی های یک سیستم در حوزه های اجتماعی، اقتصادی و زیستی برای مقابله با بحران ها، تغییرات و چالش ها اشاره دارد، با در نظر گرفتن این موضوع که از توانایی در ارائه خدمات مجموعه کاسته نشده و عملکرد اصلی حفظ گردد. این مفهوم ترکیبی از تاب آوری Resilience و پایداری Sustainability است و به این معناست که سیستم نه تنها در برابر بحران ها مقاوم است بلکه توانایی تطبیق و بهبود پس از آن را نیز دارد، بدون اینکه برای نسل های آینده مشکلات بزرگتری ایجاد کند.

برای درک این مطلب، آشنایی با ویژگی های تاب آوری پایدار می تواند شرایط را تسهیل نماید.

ویژگی های تاب آوری پایدار:

۱- توانایی انطباق با تغییرات:

این ویژگی به سیستم ها این امکانات را می دهد که خود را با

تغییرات محیطی، اقتصادی و اجتماعی هماهنگ کنند و در این حالت سیستم تمایلی به مقاومت صرف ندارد بلکه توانمندی به بهبودی سیستم و یادگیری از چالش‌های پیش رو را خواهد داشت.

۲- حفظ منابع برای آینده:

تاب آوری پایدار تضمین می‌کند که منابع و انرژی که برای مواجهه با بحران‌ها و تغییرات استفاده می‌شود، به طور موثر و کارآمد مدیریت می‌شود تا در درازمدت به نفع نسل‌های آینده باقی بماند.

۳- تنوع و انعطاف پذیری:

سیستم‌های پایدار و تاب‌آور اغلب متنوع هستند و از ساختارهای پیچیده و چندگانه برخوردارند. این تنوع باعث می‌شود که سیستم در برابر شوک‌ها و بحران‌ها مقاوم‌تر باشد و سریع‌تر به حالت نرمال برگردد.

۴- توانایی بهبود و یادگیری از بحران‌ها:

تاب آوری پایدار تنها به معنی مقاومت در برابر بحران‌ها نیست، بلکه به معنای بهبود پس از بحران و یادگیری از آن است. سیستم‌های تاب‌آور می‌توانند از اشتباهات و بحران‌های گذشته درس آموخته و به نحوی تغییراتی داشته باشند که در آینده بتوانند عملکرد بهتری داشته باشند.

۵- ادغام پایداری اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی:

این مفهوم فقط به مدیریت بحران‌ها و مقاومت در برابر چالش‌ها محدود نمی‌شود، بلکه شامل ایجاد تعادل بین جنبه‌های مختلف توسعه پایدار می‌باشد. این مطلب به این معنی می‌باشد که سیستم‌های تاب‌آور باید در نظر داشته باشند که

نیازهای اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی را به طور همزمان برآورده نمایند.

وقتی که در فاز پیش از بحران سازمان ها برای برنامه ریزی اقداماتی دارند، برای توانمندسازی و استقرار تاب آوری در سازمان ها باید اقداماتی را در برنامه داشته باشند که در مورد تعدادی از این موارد به شرح ذیل توضیحاتی ارائه می نماییم.

۱- مدیریت ریسک:

سازمان ها و جوامع به منظور ایجاد تاب آوری پایدار باید برای مواجهه با تهدیدات و ریسک ها برنامه ریزی لازم را در دستور کار داشته باشند که این موارد شامل پیش بینی بحران ها و آماده سازی برای این مورد می باشد.

۲- سرمایه گذاری در نوآوری و تکنولوژی:

استفاده از فناوری های نوین و روش های نوآورانه می تواند تاب آوری را افزایش دهد. به عنوان مثال، سیستم های انرژی تهدیدپذیر و پایدار می توانند به کاهش وابستگی به منابع غیر قابل تجدید و کاهش آسیب پذیری در برابر بحران ها کمک لازم را داشته باشند.

۳- تقویت همبستگی اجتماعی:

تاب آوری اجتماعی بخشی از تاب آوری پایداری است. جوامع تاب آور قادر هستند تا در زمان بحران با یکدیگر همکاری لازم را داشته و از حمایت های متقابل استفاده کنند.

۴- توسعه پایدار منابع:

استفاده بهینه از منابع طبیعی به شیوه ای که به نسل های آینده آسیب نرساند، از ارکان اصلی تاب آوری پایدار می باشد. این امر شامل توجه به مصرف منابع به صورت کارآمد، کاهش پسماندها

و حفاظت از اکوسیستم‌ها می‌باشد. اگر بخواهیم جمع‌بندی در این خصوص داشته باشیم، تاب‌آوری پایدار به معنای ایجاد یک سیستم منعطف و مقاوم است که هم‌زمان به نیازهای امروز و آینده توجه ویژه‌ای دارد و از بحران‌ها به عنوان فرصتی برای رشد و بهبود استفاده می‌نماید. در انتها باید به این نکته توجه داشته باشیم که رابطه بین آمادگی سازمان یافته پیش از بحران و تاب‌آوری پایدار بسیار مهم و مستقیم می‌باشد. به همین جهت ضمن مرور به جمع‌بندی در این خصوص می‌پردازیم.

آمادگی سازمان یافته پیش از بحران به معنای داشتن برنامه ریزی، ساختاردهی، آموزش و تامین تجهیزات لازم برای مواجهه با بحران‌ها پیش از وقوع بحران و حوادث غیر مترقبه می‌باشد. این آمادگی‌ها شامل شناخت ریسک‌ها، تدوین طرح‌های مقابله‌ای، تمرین و مانورهای عملی، ایجاد تیم‌های پاسخ سریع و تولید منابع حمایتی می‌شود.

تاب‌آوری پایدار به معنای توانایی یک سازمان یا سیستم برای ادامه فعالیت‌ها، بازیابی سریع و حتی رشد پس از وقوع بحران‌ها می‌باشد، به گونه‌ای که تأثیرات منفی بحران را به حداقل رسانده و ساز و کارهای مقابله و یادگیری برای آینده در این خصوص فراهم گردد.

رابطه‌ای بین آمادگی سازمان یافته پیش از بحران و تاب‌آوری پایدار وجود دارد که در ذیل جمع‌بندی لازم انجام می‌گردد.

۱- کاهش آسیب‌ها:

آمادگی سازمان یافته باعث می‌گردد که هنگام بحران، سازمان به سرعت واکنش نشان دهد و از شدت آسیب‌ها کاسته شود.

۲- افزایش سرعت بازسازی:

سازمانی که برنامه و منابع لازم را از قبل فراهم می نماید، این توانایی را دارد که به سرعت به وضعیت عادی برگشته و یا در بعضی موارد حتی بهتر از شرایط قبل هم عملکرد داشته باشد.

۳- افزایش اعتماد و اطمینان:

آمادگی موجب می گردد تا کارکنان و ذینفعان سازمان اعتماد بیشتری به سازمان داشته باشند که می تواند در شرایط بحرانی عملکرد بهتری داشته باشد.

۴- یادگیری و بهبود مستمر:

سازمان های آماده با ارزیابی بحران ها و تجربه های گذشته، می توانند ساختارهای خود را بهبود داده و تاب آوری پایدار را تضمین نمایند.

۵- پیشگیری از فروپاشی سازمان:

آمادگی سازمان یافته کمک می کند تا در شرایط بحرانی، سازمان

از فروپاشی یا از دست دادن کامل مدیریت حفظ شود و سیستم، کنترل کامل اوضاع را در برنامه‌ها داشته و پایداری مجموعه حفظ و تقویت شود.

نتیجه گیری:

آمادگی سازمان یافته پیش از بحران، پایه و اساس تحقق تاب‌آوری پایدار می‌باشد. سازمان‌هایی که برای بحران‌ها از پیش برنامه‌ریزی می‌کنند و منابع خود را سازمان‌دهی می‌کنند، قابلیت‌های مقابله، تطبیق و رشد در بحران‌ها را افزایش می‌دهند. تاب‌آوری پایدار نتیجه آمادگی مستمر، یادگیری از بحران‌ها و بهبود سیستماتیک می‌باشد.

منابع:

- 1- Smith,j., Brown,l., & Taylor,M. (2020). Organizational Preparedness and Sustainable Resilience in Enviromental Crises . Journal of Disaster Risk Reduction,45, 101456
- 2- Jones,A., & Lee,C(2019) The Impact of Training on Organizational Resilience During Emergencies. International Journal of Emergency Management , 15(2), 123138-
- 3- Federal Emergency Mamageent Agency (FEMA). (2021). Building Organizational . Resilience Through Preparedness.
- 4- United Nations Office For Disaster Risk Reduction (UNDRR). (2022). Global Assessment Report On Disaster Risk Reduction.

جمهوری اسلامی ایران
وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی

شعار هفته ملی سلامت روان

دسترسی به خدمات سلامت روان در بحران‌ها و شرایط اضطراری؛ یک اولویت همگانی

ACCESS TO SERVICES - MENTAL HEALTH IN CATASTROPHES AND EMERGENCIES

معاونت بهداشت
دفتر آموزش و ارتقای سلامت

معاونت بهداشت
دفتر سلامت روانی اجتماعی و اعتیاد